

փոխառեալ բառերի նկատմամբ համեմատութիւն ստղծող պէտք է համարիլ, եթէ ք. բառերս ձայնական օրէնքներով համապատասխան են, սակայն նշանակութեամբ միայն ազգային, օրին. նպ. diraxl "ծառ" = հայ. "զրախտ", Paradies. նպ. muhr "կնիք" = հայ. մուրհակ, "Urkunde". Է. նշանակութեամբ հարազատ են, սակայն ձայնական օրէնքներին ոչ բոլորովին համաձայն. օրին. գր. älinämi "segne" = հայ. "աւրհնամ", (Թէեւ Hübbschmann, AG. 511, կասկածում է համեմատութեան ստուգութեան մասին), Բազմաթիւ բառեր, որոնք գիտութիւնն արացաւորութիւններ կ'անանէ, թէ հայ ժողովրդի բնութեամբ եւ թէ ուսնալ մատենագրերի գրչի տակ անընշտ կարող էին ենթարկել զանազան թէեւ ոչ էական ձայնական եւ իմաստաւոր աղաւաղումների, դժարացնելով լեզագէտի աշխատանքը: Զգուշութիւնն միակ զէնքն է այս դժարութեանց յաղթելու:

Այժմ ամենքը, թէ Evald Liden որչափ նպաստաւոր մշակ է հանգիստացել հայ լեզուագիտութեան համար, հրատարակելով իւր Armenische Studien 149 էջից բաղկացած գործը, որի մէջ նա առաջ է բերել 83 (առանց այլ բնական կարգի դասաւորած) բառերի համեմատութիւն: 20. դ. գիտութիւնն աւելի խիստ պահանջներ է դնում լեզագէտին, որ հնարաւորութիւն ունի օգտուում թէ իւր բազմաթիւ նախորդաց սխալներից եւ թէ նոցա աշխատանքի հասուն պատշաճներից:

(Հարանայնի)

Բ. ՆԱԼԻՔՍԱՆՅ

Ի Ե Ձ Ո Ւ Ա Ր Ն Ն Ա Կ Ա Ն

ՀԻՆ ՀՈՅԵՐԷՆԻ ՅՈՒՐԸԱՅՆ ԳԵՐԱՆՈՒՆՆԵՐԸ

ԸՍՏ 2. ՊԵՐԴՐՈՒՆՈՒ

Հերթից-բերդի-ի մի նշան-ի բառ-ից, ի նշան-ի առաջ-ի հայերէն-ու:

§ 7. Հայրման ձևերն, որ *eno, *ano-բնէն անառն են, կը վերաբերին այն հոլովակերպին՝ զոր կը ներկայացնէ անկր. agam, հոլովակերպ մ'որ իւր հոլովաց մեծագոյն մասին համար *e- եւ *ei- կրկին բնորոշ վրայ յեղած է: Զարակոյս չկայ որ *eno, *ano- բունը ծագած է *e- բնէն՝ օժանդակութեամբ -no- ձևակերպի. Այս գէպերն մէջ զարմանալի չէ որ ei- բնոյն զուգ-կշիռ անանց մ'ալ գտնուի: Եւ ասիս ստուգիւ կը

գտնուի. մտկր. ena-m "նա" (Թերի դերանուն մը. որ կը գտնուի ամեն սեռի եւ թուոյց հայցական. եւ էզ. գործիական եւ երկարականի տեւ. ներգ. հոլովակերպ) Հնդկիւր. բազմաթիւ լեզուներու մէջ այս բունը զարգացած եղած է լեզուաբան հոլովակերպ մը, եւ մի. թուականի իմաստ առած է. լատ. unus, հին երլ. ōin, կըմ. un, գոթ. ains, հին սկանդ. einn, իտ. unna, յունարէնի մէջ միայն ձեւս կայ ուն "unio" (ինչպէս որ *eno- բնէն կայ միայն նոյն ձևը): Եթէ զարմանալի երեւոյս այս "մի" իմաստը, յիշելու է որ անկր. agamի ծագումն համապատասխանող բառ մը "am" կը նշանակէ սլաւոնէնի մէջ. հինսլ. ojn dinn "նոյն օր." (aðinn, բուն), ուստի՝ ojdinninn (նորս ojdinninn "վարական աւուր միջ. հմա. Leskien, ի Indogerm. Forschungen, XVII, 491.) Պէտք է աւելորդել որ *e- *o- բունն անգամ "մի" կը նշանակէ յաւորչ. յունականոցս մէջ՝ ὁ-πατριος "համահայր". ὁ-βρις "նոյնահայր". ὁ-δ-της "համատեղ". (վերջինս չափական պատճառներով գրուած ունէր, "եւ Joh. Schmidt, ի Z. f. vgl. Sprachf. XXXVI, 397.) Տրական լի եւ սեւ. ինչ "միում", միյն (իզ.) ձեւերը կարելի էր անանցած ըսել *ei բնէն: J. Schmidt որիչ մեկնութիւն մ'առաջարկած է. (անդէլ 399): Բայց ապահով այն է որ լատ. idem "նոյնը, չէզոքն միեւնոյն է անկր. idam "այն" բառին հետ. (լատին հոլովակերպին բոլոր միւս ձևերը նորոգութիւններ են) Եւ անկր. unyā-s "ուրիշ" բաղդաստականին, զոր § 6ի սկիզբ յիշեցինք, ալթանէնի մէջ կը համապատասխանէ ինչ "մի": Ուստի պէտք է ընդունիլ թէ բոլոր այն ձևերն, որ հնդկիւր. այն հոլովակերպը կը կոչւէ "մի" զոր կը զուգանէ անկր. agam, բայց ի "նա, այլ" (ille, alius) իմաստէ՝ աննշտ են նաեւ իմաստ "նոյն, մի" (idem, unus) եւ այս իմաստը կը նշանակէր նաեւ անանցներուն մէջ, յուն. οἷος, աւետ. αἰὼς "մի". հինպար. αἰὼς "մի". (հմա. անկր. eua "այսպէս": iua "որպէս":) Եւ անկր. eka-s որ առանց տարակոյրի նոյն է լատ. aequus բառին հետ: Ուստի ալ պէտք չէ որ զմեզ զարմացնէ հնդկիւր. փոխանակութիւն e: a խորաց ներքին գերանուն անանցներուն մէջ:

Լատ. aequus բառին վկայած ai- երկրորդ բառն նախահնդկիւր. *prei վանկին անշնչա ձեւն է. զ բաղաձայնը՝ վանկային դեր մը ստանձնած է, իսկ i բաղաձայն ձեռնած: Բայց եթէ i վանկային դերն ստանձնէր, զ բաղաձայն պիտի մնար եւ յետոյ պիտի կորսուէր՝ առանց հնոց մը թողու: Ասով պիտի համուէր փոխանակութեւն, որ մեր գերանունական բնոյն անանցներուն մէջ աւելի յաճախագէպ է լատ. idem "նոյն": Այսպէս լատ. unusի պէտք կը պատահանէ նաեւ ձեւով, որ կրկին իմաստն ունի "ուրիշ" եւ "մի" Այս նշանակութեանց համար օրինակներ կ'անան գտնուի Miklosichի բառագրոց մէջ, խոսելի է ամեն փոքր նոյն "ուրիշ" բառը ստուգաբանութեւն բաժնելու ուն "մի" բառէն: Դիւրութեամբ կրնանք զուգընթել թէ երկուքին ալ բառակիրքան ձայնաւորն էր i,

բացառականի իմաստ ունին նշանակելու ենք այն
այլակերպություններն որ կայ — — — — —
— — — — —, ձևերուն եւ յարդարացի մէջ՝ ակոսող —
— — — — —, — — — — —, — — — — —, — — — — —
— — — — —, — — — — —, — — — — —, — — — — —
— — — — —, — — — — —, — — — — —, — — — — —
— — — — —, — — — — —, — — — — —, — — — — —
— — — — —, — — — — —, — — — — —, — — — — —
— — — — —, — — — — —, — — — — —, — — — — —
— — — — —, — — — — —, — — — — —, — — — — —
(Հմմտ. Լատ. *agrestis, caelestis, domesticus*).

Իսկ — — — — — վերջացող բառերէն նախ եւ յա-
ռաւ պետք և յիշատակել — — — — —, — — — — —, — — — — —
որոց առաջին տարրը կը հօլովի, մինչդեռ
վերջակիցներն — — — — — մասնիկ առ հօլովելալ կը
մնայ. գործիականին մէջ կրկին հօլովածեալ կը
գտնենք՝ նուէլի եւ նուէլի. (յգ. նուէլիք ծագած
նուէլիքէ ձեւէ. առանց այս կը հօլովման
շփոթութիւն կ'ըլլար նուէլի յգ. օղղականի հետ).
Այլեւայլ հնդկականաց քով կրնանք մինչեւ ան-
գամ վերակցականը հօլոված գտնել, մինչդեռ
գերանունն անհօլովելալ կը մնայ. այսպէս՝ սեւ.
նուէլ կամ նուէլ-այ, եւն. Ըստք կրտսերագոյն նո-
րութիւնիկն եւ՝ առանց ստուգաբանական ար-
ձեւի՝ միայն թէ աւելի սո հաստատուած են
քանի մ'ուրիշ բառերու մէջ, որոնք — — — — —
ունին. (Այս դիպաց մէջ աւելի յաճան կը գտնենք
— — — — — հօլովման. Թերեւս Լայք այս հօլովման
խընարած են՝ երբ ցայն վայր ունի հօլովելի բառ
մը հօլովել կ'ուզէին. Զամմանի գեղալ սակէ
այագհովովել ուղիւ կը հնտեի — — — — —
ստուգաբանական ձեւին համար) կը յիշատակեմ
գարձակն ինչոյն — — — — — ինչ. (ինչ — — — — —
է. հոս եղածն է — — — — — կամ հօլ. մը որուն
կատարածի բաղաձայնն ինկած էր նախ քան երկու
բառերուն ձուլումը) Ուղիւն իբր գոյական կը
գործածուի արեւելեալ կամ մեկուն առջընու-
թիւն հարցնելու բանաձեւերու մէջ. (օր.
ուղիւն օղւ.) որով բառն առած է ուղիւնելը,
ուղիւն տալը իմաստն. Սկզբնական ձեւագիտու-
թիւնը մտացուած է (սեւ. ուղիւն, յգ. ուղիւն-յգ.)
բայց ի սկզբանէ վերը բառս ուղ (— — — — —
բայն մեկ տեսակ զորացումն էր, համազօր՝
ուղ ուղ (— — — — — ձեւ), առաջինն. Իւր-
— — — — —, ինչոյն (ինչ եւն.), — — — — — կ'երեւայ
թէ Իւր (— — — — —) բառին այլակերպ մեկ ձեւը կը
պարունակէին. Արմանք Իւր բառը գնել **seuro*-է,
— — — — — **seuro*-է. Եթէ պէտք է ընդունել թէ
հայերէնի մէջ հնդկիկէր. ք մ'ինկած է ք բաղա-
ձայնին աւելեւ, (Հմմտ. Լոր, — — — — —, սեւ. ուղիւն-ի,
յն. *φύρα*.) կրնայիք հոս վկայութեան բերել
առանց — — — — — ինման բաղաձայնութիւնը
(Հմմտ. վերակցական — — — — — երբայր գիմաց կա-
տարականի՝ Խառնեցում, Զ. Բ. Վճ. Sprachf.
XXXIII, 234.) քանի մ'ազգական ձեւերու մէջ,
որոնք սակայն «Իւր» գերանունան հօլովականի
այլ եւս չեն վերաբերի, որքան կ'երեւայ՝ ստու-
գիւ ալ կրնանք — — — — — բաղաձայնն ինկած ըլլալ
հաստատել. Այս գեղեցիկութեան մէջ **seuro* տուած

է իր, եւ **seuro*՝ որ- (ձեւ մ'որ համեմատելի է
Լորի հետ, Հմմտ. Զ. Բ. Վճ. Sprachf. XXXIX,
416) Ուր — — — — — (այսմ — — — — —) բառերուն մէջ
իմաստի զարգացումը կը յիշեցնեն ոչ միայն հայ.
— — — — —, այլ նաեւ գան. *seer* (սե.) «արդի»,
serlig «առանձին», «հիստորիկականական» *ser*,
գոթ. *sīs* «իրեն» (*sibi*) եւ կ'երեւայ թէ նոյն
զարգացումն աւելի յառաջացած՝ կը գտնենք հայ.
— — — — — բայնի մէջ (իմաստովս բացառականով՝
հեռանալ բանէ մը, հայացականով՝ ուղանալ, ժխտել,
եւն.) Ուր — — — — — բառերուն ձեւակերպ վրայ խոսած
եմ թէ Զ. Բ. Վճ. Sprachf. XXXIX, 234, 450.
— — — — — լատ. վկայած — — — — — ձեւակերպ նկատմամբ այն եւ
ինչ որ է — — — — — (էրէլ եւն.) — — — — — ձեւակերպ նկատմամբ.
Այս կարծեացս մէջ հաստատուն կը մնամ նոյն
իսկ տեսնելէ ետք որ հայ գիտնաց նշանաւոր
ներէն մին Լ. Մանեանց՝ — — — — — բառը փոխառու-
թիւն կը համարի ոչ-հնդկիկէր. լեզուէն Պաւսի
բեւեռագիր արձանագրութեանց, որոնց մէջ կը
կարգացուի բառ մը *u-li-še* կամ *u-li-še* «արիւ»,
Mseriang, O tak nazývají Vanských
leksikálních i suffikálních elementů v
Armjanském jazykě, արաստալ. գործէ՝ Trudy
XI archeologického sjezda v Kijevě, t. II,
Mosk. 1912, p. 11. Հմմտ. Verhandlungen des
XIII. internationalen Orientalisten-Kongresses
in Hamburg, 1902, Sect. II, B, Iran.) Ար-
մաստական Իւր — — — — — կը գտնուի Իւր-Իւր փոխառած
գերանունն մէջ, որուն ձեւակերպը կը յիշեցնէ
հաւաքականութիւն, որեւ, որ ինքեւն «Իւր, գերա-
նուն գերագոյնութիւն կը վերաբերի. Հմմտ. իմաս-
տին համար՝ սեւ. ուղիւ, լեհ. *osoba*
«անձ մը, հնդկ. *soboj*՝ փոխառած գերանունն
գործիականը. Ուր — — — — — բառին ստուգաբանութիւնը
սակական լատ. ճանչցած չէի ի թերթին Զ. Բ. Վճ.
Sprachf. XXXIX, 478. Եթէ Իւր — — — — — Իւր
ձեւով՝ կը յիշեցնէ մեզ իւր բառը, յգ. Իւր-
գործ. Իւր — — — — — (*suu jure*՝ «սատի իւր» — — — — —,
Իւր — — — — —) անդին — — — — — բառը կը ցուցնէ թէ
«Իւր» գերանունն անանցները կրնային առանց
նշանակութիւն մ'որ համունիչ էր անչի բառին
(«անձն» եւ «ipse» ինքն) Արգ. անչի նաեւ
«մարմին» իմաստն ունի. (անտարակոյր ասիկայ
հնագոյն նշանակութիւնն է բառիս՝ որուն ստու-
գաբանութիւնը յաշտուութեամբ գտած է Լ. Վ.
Patrubáň, ի Indogerm. Forschungen, XIII,
163.) Ասի կը յիշեցնէ մեզ իւր — — — — — եւ արւել-
յան բառերը. Վերջինս առանց երկբայութեան բաժ-
նելու ենք այսպէս՝ արւել-յան կամ արւել-յան. եւ
*արւ. կամեմածն է ձեւակերպ մ'որ նման է անոր
հետ՝ որ կը գտնուի բառերուն մէջ՝ եւրպ (Զ. Բ.
Վճ. Sprachf. XXXIX, 387) եւ հնդկ. *géro-bu*
«որովայն»։ Ընչի բառէն կայ անանցս անչեւայ.
եւ եթէ յայր փոխառութիւն մը չէ՝ որ ցայժմ ճանչ-
ցուած չըլլայ, կրնայիք նոյր բաժնիւ յայր.
(նախորդին համար՝ Հմմտ. Զ. Բ. Վճ. Sprachf.
XXXIX, 371, 436.) եւ իմաստը կ'ըլլար գործիւն
«in suo» Ուստի «Իւր» («sui») գերանունն եւ
Իւր անանցներուն համար չորս տեսակ ձայնա-
ւորութիւն ընդունելու է (Իւր այս — — — — —)

